

UDK 811.163.6'366.53

Aleksandra Derganc

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKATERE ZNAČILNOSTI DVOJINE V SLOVENŠČINI¹

V prispevku se govori o dvojinjskih oblikah v slovenščini, o njihovi rabi, o odnosu med temi oblikami v knjižnem jeziku in narečjih ter pogovornem jeziku Ljubljane. Opozarja se, da krepkejša oblikovna markiranost dela dvojinjskih oblik (kar ustreza pomensko krepkejši dvojni markiranosti dvojinjskih oblik), do katere je prišlo v zgodovinskem razvoju, poleg pragmatične teže, ki jo ima dvojina, kadar je govor o dveh osebah, prispeva k vitalnosti te kategorije.

The article deals with dual forms in Slovenian and their use in standard Slovenian, the dialects of Slovenian and the colloquial language of Ljubljana. The article draws attention to the fact that a stronger degree of formal markedness of part of dual forms (consistent with a stronger degree of semantic double markedness of dual forms), which is a result of the historical development, and the pragmatic value of the dual when the reference is to two people, contribute to the vitality of this grammatical category.

Ključne besede: raba dvojine v slovenščini, parni samostalniki, zgodovinski razvoj dvojine v slovenščini, pragmatična vrednost dvojine v slovenščini

Key words: The use of the dual in Slovenian, paired nouns, historical development of the dual in Slovenian, pragmatic value of the dual in Slovenian

Slovenščina je eden redkih evropskih jezikov, ki ima slovnično kategorijo dvojine. Med slovanskimi jeziki poznata to kategorijo še gornja in dolnja lužiška srbščina. Corbett poroča o o nekaterih novonastalih dvojinjskih oblikah v bretonščini (Corbett 2000: 36).

O številu v slovenščini pravi slovenska slovnica: »To je s končnicami izrazljiva količina za vrednosti ena, dve ter tri ali več pri samostalniških in nekaterih povedkovniških besedah, na drug način tudi pri osebnih glagolskih oblikah. /.../ Številica ima slovenščina tri; /.../ Ednina se nanaša na vrednost 'ena', dvojina na 'dva' (oz. 'ena in ena'), množina na vrednost 'več kot dva (oz. več kot ena in ena)'« (Toporišič 2000: 271).

Oblike in raba

Dvojina je primarno lastna samostalnikom in osebnim zaimkom. Pri ostalih besednih vrstah (pridevnikih, pridevniških zaimkih, deležnikih itd.) gre za ujemalno kategorijo. Slovnica knjižnega jezika predpisuje dvojinjske paradigme za vse pregibne besedne vrste, ki poznajo število. Med nominalnimi besednimi vrstami imajo z zgodovin-

¹ Prispevek je skrajšana in predelana verzija članka The Dual in Slovenian. V: J. Orešnik, D. F. Reindl (ur.). Slovenian from a typological perspective. Sprachtypologie und Universalienforschung = Language Typology and Universals, Vol. 56, 2003, Issue 3, 165–181.

skega vidika najpopolnejšo oz. od množinske v vseh sklonih razlikujočo se paradigmo osebni zaimki, ki imajo posebno, še staro, končnico tudi v rodilniku in mestniku (*naju, vaju* itd.). Samostalniki in z njimi ujemajoče se besedne vrste – pridevniški zaimki, pridevniki, števniki, deležniki – poznajo posebne oblike za dvojino v imenovalniku in tožilniku ter dajalniku in orodniku, medtem ko sta rodilnik in mestnik v dvojini enaka množinskima. Prav tako imajo posebne, od množinskih razlikujoče se, dvojin- ske oblike tudi osebne oblike glagolov, kjer pa sta obliki za 2. in 3. osebo enaki.

Za im. in tož. dvojine samostalnikov m. sp. in z njimi ujemajočih se besednih vrst je značilna končnica **-a** (*dva, tista, moja, lepa, sinova, delala* itd.). Takšno končnico imajo tudi vse tri osebne dvojin- ske oblike glagola v sedanjiku, ki v knjižnem jeziku nimajo posebnih končnic za spole (*delava, delata, delata*). Dvojin- ski osebni zaimki m. sp. se v im. končajo na **-dva** (*midva, vidva, onadva*). Ta končnica se razlikuje od edninske in množinske. Dvojin- ske oblike za ž. in sr. sp. nimajo tako značilne in pred- vsem ene same končnice. Samostalniki in z njimi ujemajoče se besedne vrste imajo v im. končnico **-i** (*tisti, moji, lepi, hčeri, okni, delali*), le izjemoma **-e** (*v dve gube*), števniki imajo obliko **dve**, tako se končajo tudi osebni zaimki v im. (*midve/medve, vidve/ vedve, onidve/onedve*), glagolske končnice so enake za vse spole: **-a**.

Samostalnik stoji v dvojini vselej ob števniku *dva, dve* ter zaimku *oba, obe*, dvojini pa se uporablja tudi brez števnik- a, kadar govorec ve, da sta entiteti dve. V dvojini so vse ujemajoče se besedne vrste (pridevniški zaimki, pridevniki, števniki, deležniki itd.) in glagolski in nominalni povedek (Toporišič 2000: 609):

Dva otroka hodita še v šolo.

Otroka hodita še v šolo.

Ta dva stola sta polomljena.

Ti dve knjigi sta predragi.

Ana je kupila dva zvezka.

Ana je šla v kino s svojima prijateljicama/ z dvema novima prijateljicama.

Dvojin- ski zaimki se uporabljajo, kadar je govora o dveh osebah (v 3. os. tudi o dveh stvareh, vendar so taki konteksti zelo redki). Kadar ima vlogo osebka, se osebni zaimki v slovenščini pogosto opuščajo. V takem primeru izražajo dvojino glagolska oblika:

Midva bova šla po levi poti, **vidva** pa po desni.

Včeraj **sva** šla v kino.

Kdaj **gresta** v kino? (odvisno od konteksta: *vidva* ali *onadva*)

Namesto priredno zloženega osebka tipa *jaz in Tone, ti in Tone, on in Tone* se pogosto uporablja zveza *midva s Tonetom, vidva s Tonetom, onadva s Tonetom*. Povedek je v obeh primerih v dvojini, osebni zaimki pa se lahko opuščajo. Tako so možni stavki (Toporišič 2000: 608):

Tone in jaz **sva** šla h kovaču.

Midva s Tonetom **sva** šla h kovaču.

S Tonetom **sva** šla h kovaču.

Ob priredno zloženem osebku iz dveh jeder v ednini se rabi osebna glagolska oblika načeloma v dvojini (Toporišič: 609):

Borut in Meta pridno študirata.

Ne ti ne jaz nisva kriva.

Kadar je v taki zvezi en samostalniški moškega, drugi pa ženskega spola, so ujema-joče se besede v dvojini moškega spola, saj je moški spol proti ženskemu nemarkiran (Toporišič 2000: 266, gl. tudi 609).

Janez in Micka *sta šla* v kino.

Slovenščina pozna vikanje, ki izraža spoštljivost in distanco. Zanimivo je, da je pri nagovarjanju dveh oseb, ki ju bodisi obe bodisi eno od njiju vikanje, pogosto primerneje uporabiti dvojino (gl. tudi Corbett 2000: 226). Z rabo dvojine postane izjava nedvoumna, medtem ko je izjava v množini dvoumna – ni jasno ali je mišljena le ena ali pa obe osebi – ali pa celo več oseb.

Kdo ve, zakaj *vam* (osebni zaimek v množini se nanaša na nagovorjeno, ki jo govoreči vika) tega ni povedala. Saj *sta bili* (dvojinska oblika se nanaša na nagovorjeno in še neko osebo ž. sp.) tako rekoč *neločljivi*.

Podobno se uporablja dvojina, kadar govorimo o sebi in sogovorniku, ki ga vikanje:

Naj ostane *med nama*. Saj menda *veste*, da je Makiko v Evropi, mar ne?

Dvojina se lahko uporablja, kadar govorimo z otrokom o kakem dejanju, ki ga bo opravil bodisi samo otrok ali samo odrasli (Toporišič 2000: 508):

Zdaj bova pa juho pojedla.

Zdaj bova pa čevlje obula.

Zdi se, da je te vrste tudi zgled, ko zdravnik po akupunkturi nagovori pacienta (Corbett 2000: 227), kjer govoreči nagovorjenega povrhu vsega še vika:

Gospod Orešnik, zdaj bova pobrala iglice.

Zdi se, da gornji trije zgledi ustvarjajo z dvojinskimi oblikami nekakšno solidar- nostno povezanost med govorcem in nagovorjenim, mogoče gre tudi za rahlo pokro- viteljski odnos odraslega do otroka oz. zdravnika do pacienta.

Markiranost/nemarkiranost

Na splošno velja (tako Toporišič 2000: 271, rahlo drugače Corbett 2000: 38 in dalje), da je ednina nezaznamovana proti dvojini in množini, množina pa proti dvojini. Zato se lahko množina v določenih kontekstih uporablja namesto dvojine, ednina pa namesto množine.

Strukturno imajo mnoge dvojinske oblike v slovenščini posebnosti: so daljše od edninskih in množinskih (to opaža npr. Toporišič 2000: 272), kot že omenjeno, jih je veliko zaznamovanih z značilno končnico *-a*. Posebno izstopajoči so imenovalniki dvojinskih osebnih zaimkov, ki imajo zelo transparentno strukturo, saj so nastali s spojem elementov *mi, me, vi, ve, ona, oni, one* ter števnikov *dva, dve*. Tudi odvisni skloni dvojinskih osebnih zaimkov se lahko krepijo z *dva, dve: naju/vaju/njiju dveh, nama/vama/njima dvema* itd. (Toporišič 2000: 305–306). Takšna struktura ustreza domnevi, da so pomensko močnejše zaznamovane oblike tudi izražene s strukturno zapletenejšimi ali daljšimi elementi (Stolz 1988: 477–481).

Kot je bilo že omenjeno, so v imenovalniku z značilno končnico *-a* zaznamovane vse nominalne dvojinske oblike za moški spol in vse osebne glagolske oblike (za vse spole), tako da imajo v stavkih, kjer je osebek v dvojini m. sp., vse pregibne besede

končnico *-a*. V množini in pa, če je dvojinjski osebek ž. ali sr. sp., take enotnosti v končnicah ni.

Dvojina:

Moški spol: *Midva/vidva/onadva/dva brata sva/sta mlada // sva/sta bila mlada // hodiva/hodita* v šolo.

Ženski spol: *Midve/vidve/onidve/dve sestri sva/sta // mladi// sva/sta bili mladi // hodiva/hodita* v šolo.

Srednji spol: *Dve okni sta odprti// sta bili odprti*.

Množina:

Moški spol: *Mi/vi/oni/otroci smo/ste/so mladi //smo/ste/so bili mladi // hodimo/hodite/hodijo* v šolo.

Ženski spol: *Me/ve/one smo/ste/so mlade/smo/ste/so/ bile mlade // hodimo/hodite/hodijo* v šolo.

Srednji spol: *Vsa okna so odprta // so bila odprta*.

V skladu s tem, da so bolj markirane oblike redkeje rabljene kot manj markirane ali nemarkirane, so dvojinjske oblike mnogo redkeje rabljene od množinskih in edninskih. O tem pričajo raziskave, ki jih povzeman po Corbettu (str. 281–82). Po izsledkih dveh raziskovalcev (Neweklowsky, Ozbalt) je pogostnost posameznih števil v slovenščini takale: odnos med rabo ednine in množine je približno 3 : 1, medtem ko je pogostnost dvojine manj kot en odstotek (po neki drugi raziskavi v enem samem književnem delu pa nekoliko višja). Pogostnost dvojine glede na posamezne besedne vrste pa je: pri samostalniku 0,5 %, pri pridevniku 1 %, pri zaimku 1,9 % in pri glagolu 2,4 %.

Glede na to, da je množina proti dvojnini nemarkirana, je v določenih primerih raba množine namesto dvojine možna, vendar morajo za to obstajati razlogi, ki pa doslej, kot se zdi, še niso izčrpno ugotovljeni. Eno takih možnosti omenja npr. Toporišič, in sicer jo označuje za pogovorno. V družini z dvema sinovoma ali dvema hčerkama se pogosto uporablja množinski izraz *naši fantje, naša dekleta* (Toporišič 1970/71).

Parni samostalniki

Morda nekoliko presenetljivo je v slovenščini dejstvo, da se samostalniki, ki poime-
nujejo parne organe tipa *roke, noge, oči* ali oblačila tipa *čevlji, rokavice* v slovenščini uporabljajo v množini:

Noge me bolijo.

Nogavice so se mi strgale.

Kot razlog za rabo množine v takih primerih slovničarji navajajo redundantnost – glede na to, da ima vsak človek dve roki, dve nogi itd. (podobno kot množina *naši fantje* v družinah, kjer imajo dva sinova, gl. zgoraj). Tako je to pojasnjeval že Jernej Kopitar (Kopitar 1808: 218), tako to pojasnjuje J. Toporišič (2000: 271) in enako je pojasnilo v lužiškem lingvističnem atlasu (Sorbischer Sprachatlas 11: 34).

Če uporabljamo ob teh samostalnikih števnik *dva, dve* ali *oba, obe*, se obnašajo kot navadni števniki samostalniki in nastopajo v dvojnini:

Vsi imamo dve roki in dve nogi. (Delo, 30. 11. 1997, 15)

Obe nogi me bolita.

Človek ima dve nogi, pes pa štiri.

V zvezi s tem pojavom meni Corbett v svoji monografiji *Number*, da je dvojina v slovenščini fakultativna (str. 42–44), češ da je – četudi je izražanje števila v slovenščini obvezno, mogoče uporabiti množino za dva referenta.

Zdi se, da pri taki razlagi ni upoštevano, da predstavljajo parni samostalniki posebno pomensko skupino besed, katere denotat je organ (*roke*) ali oblačilo (*rokavice*) ali skupina oseb (*starši*), ki so sicer sestavljeni iz dveh delov, vendar je v ospredju pomena enotnost teh delov v skupni funkciji. Pripombo v tem smislu najdemo celo pri Corbettu (str. 80), ki opozarja, da se parni samostalniki v nekaterih jezikih obnašajo na poseben način. Sprašuje se, ali pomenijo samostalniki tipa *boots, ears* eno stvar ali dve oz. ali imamo opraviti z organom ali z dvema ušesoma, s predmetom obutve ali z dvema čevljema.

Slovenščina torej tudi ponuja dokaze, da se taki samostalniki obnašajo na poseben način. Zdi se, da je treba samostalnike tipa *noge, roke, nogavice* uvrstiti v neke vrste pluralia tantum (v drugih jezikih z dvojino dualia tantum, npr. v stari cerkveni slovanščini, prim. Žolobov, Krys'ko 2001: 24), ki pomenijo organ ali oblačilo in so sestavljeni iz dveh delov. Samostalniki *noga, roka, nogavica* so števeni samostalniki, ki imajo vsa tri števila:

Leva noga me boli. Ena nogavica je strgana.

Človek ima dve nogi. Dve nogavici sta strgani.

Klavir ima tri noge. Tri nogavice so strgane.

V tem smislu v slovenščini raba dvojine ni fakultativna. Govorec nima izbire, ali bo uporabljal dvojino ali množino, kadar govori o dveh referentih števnih samostalnikov *noga, roka, nogavica* – tedaj mora uporabiti dvojino. Prav tako ni izbire pri samostalnikih, ki pomenijo parne organe in oblačila. Uporabljajo se v množini in običajno nastopajo brez števnik *dva/dve* (prim. nesmiselnost stavka **Dve nogi me bolita. *Kupil sem si dve nogavici.*). Pač pa se uporabljajo ti samostalniki v dvojini ob zaimku *oba, obe* (v tej zvezi so navadni števeni samostalniki) :

Obe roki me bolita.

Obe nogavici sta strgani.

Raba samostalnikov *noga, roka* v dvojini brez števnik je možna, vendar redka. Če sprejmemo hipotezo, da je dvojina tu tvorjena od števnega samostalnika *noga*, je pomen *nogi* (dvojina) različen od pomena parnega samostalnika *noge* (množina). Medtem ko *noge* pomeni telesni organ, ki je slučajno sestavljen iz dveh delov, pri dvojninski obliki *nogi* pred seboj ne vidimo organ, temveč dva predmeta. Vsak posamezni del se individualizira in v ospredje stopita dva posamezna referenta. Taka raba je verjetna v vzvišenem ali poetičnem stilu:

Njeni beli roki sta počivali na mizi ...

Za izjavo *Nogi me bolita* si je skrajno težko zamisliti kontekst, v katerem bi tako izjavo uporabili. V rubriki, namenjeni dobremu jeziku, piše J. Bavčar, da je raba dvojine v takih primerih smešna (Delo, 30. 9. 2002, Književni listi, str. 3).

Zelo zanimivo pa se obnaša samostalnik *starši*. Ta samostalnik sicer po eni strani sodi v isto skupino samostalnikov kot samostalniki za parne organe in predmete, Toporišič ga našteva v isti skupini kot ostale parne samostalnike, imenuje ga *biološki*

par (2000: 271); po drugi strani pa je njegova posebnost v tem, da pomeni osebe. V sodobnem jeziku ob običajni množini *starši* pogosto nastopa v dvojini: *starša*. Razlog za to, da se je ta samostalnik odtrgal od ostalih parnih samostalnikov, je najverjetneje v tem, da ta samostalnik pomeni dve osebi, ki ju lahko dojemamo kot enotno skupnost dveh staršev (biološki par) ali pa kot dve individualni in samostojno delujoči osebi – očeta in mater (kar je vedno bolj značilno za sodobnost). Namesto *starši* se pogosto uporablja tudi zveza *oče in mati*, povedek pa tedaj stoji seveda v dvojini:

Starši so me obiskali.

Oče in mati sta me obiskala.

Starša sta me obiskala.

Slovenski pravopis označuje dvojnisko obliko *starša* kot neknjižno pogovorno, medtem ko Slovar slovenskega knjižnega jezika dvojnisko obliko navaja na drugem mestu ob množinski obliki *starši*, vendar dvojniska oblika *starša* nima zvrstne oznake.

Vsekakor tak jezikovni razvoj, namreč uveljavitev dvojniske oblike tam, kjer je prej bila običajna množinska, priča o vitalnosti dvojine v slovenščini in pa o pomembni povezanosti med rabo dvojine in pomenom oseb (gl. tudi Corbett 2000: 56 in dalje, kjer je predlagana hierarhična lestvica jezikovnih kategorij, ki verjetneje razlikujejo število. Takoj za osebnimi zaimki sledita kategoriji *sorodnik, človek*). Z drugimi besedami: dvojina je bolj pomembna tedaj, kadar govorimo o osebah (še posebno *sorodnikih*), kot tedaj, ko govorimo o stvareh. Skupnost dveh oseb je pomembno različna od skupnosti treh ali več oseb, medtem ko se skupnost dveh stvari manj pomembno razlikuje od skupnosti treh ali več stvari.

Dvojina v slovenskih narečjih in (ljubljskem) pogovornem jeziku

Doslej smo govorili o dvojini v taki podobi, kot jo predpisuje slovnica slovenskega knjižnega jezika. Do nedavnega je bilo mogoče najpopolnejšo predstavo o obstoju dvojine v slovenskih narečjih dobiti v lingvističnem atlasu in spremljajoči monografiji Luciena Tesnièreja, posvečenima dvojini v slovenščini iz l. 1925. Zdaj lahko dobimo sodobnejše podatke v doktorski disertaciji T. Jakop *Dvojina v slovenskih narečjih*. Avtorica je na podlagi gradiva, zbranega za Slovenski dialektološki atlas in nekaterih drugih virov, izdelala karte, ki pregledno kažejo dvojniske oblike pri posameznih besednih vrstah. Kot sama omenja, ima gradivo nekatere pomanjkljivosti (nastajalo je v daljšem časovnem obdobju, od 40-ih let 20. st. dalje, del gradiva so zapisovali študentje), vendar je nedvomno pomemben in sodobnejši pokazatelj razširjenosti dvojine v slovenskih narečjih. Rezultati njene raziskave kažejo, da se stanje v primerjavi s tistim, ki ga prinaša Tesnière, ni bistveno spremenilo, kar je zanimivo tudi glede na večkrat izrečene domneve o obsojenosti dvojine na izginotje.

Na podlagi zemljevidov v Tesnièrejevem atlasu je mogoče videti, da so skoraj po vsem slovenskem ozemlju razširjene naslednje oblike (v narečnih variantah):

1) *dva brata* (zemljevid št. 10)

2) *midva, onadva, medve, vedve, onidve* (zemljevidi št. 41–44)

3) *naju* (zemlj. št. 46), *najin, vajina* (47), *z nama* (52)

4) *mlada* v kontekstu *moja dva brata sta mlada* (55)

5) *midva piševa, vidva govorita, onadva pišeta* (65–67)

Na zemljevidih gornjih oblik obstaja dvojina na skoraj celotnem slovenskem ozemlju, medtem ko je množina na obrobju.

Iz disertacije T. Jakop vidimo, da so najbolj razširjene dvojinke oblike (zemljevidi v njeni disertaciji niso popolnoma vzporedni Tesnièrjevim, tako da odsotnost kake oblike, ki jo Tesnièrjevi zemljevidi navajajo, ne pomeni njene odsotnosti v gradivu):

1) *midva* (zemljevid št. 6), *midve* (7)

2) *dva sin-(ov)-a* (12)

3) *dobra sin-(ov)-a* (20)

Široko razširjene so tudi dvojinke oblike I sam. sr. sp., ki pa so v velikem delu narečij prešle v m. sp. (dve okni, dva okna) (18).

Naslednje po razširjenosti so:

1) 2. in 1. os. sed. pri glagolu

2) R in D os. zaimka *naju, nama*

Manj so razširjene oblike dvojine za I sam. ž. sp., odvisne sklone sam. m. in ž. sp. in pridevnikov.

Povzemimo še sklepne ugotovitve T. Jakop (199–203):

1) Pri glagolu je pluralizacija zajela jugozahodni del (nadiško, briško, kraško in istrsko narečje) ter skrajni jugovzhodni del (belokranjsko narečje) slovenskega jezikovnega ozemlja. Tako se zdi, da dvojina slabi pod vplivom italijanščine, furlanščine in hrvaščine, ne pa nemščine in madžarščine. Preostala narečja glagolsko dvojino ohranjajo vsaj, kadar je osebek moškega spola, medtem ko so glagolske oblike tedaj, ko je osebek ženskega spola, v večji meri podvržene pluralizaciji.

2) Dvojinke zaimki so značilni za pretežni del slovenskega jezikovnega ozemlja. Množinske oblike najdemo le na skrajnem jugozahodu (nadiško narečje, banjški govor, kraško narečje), na jugozahodu pa v vzhodnem delu kostelskega narečja ter južno- in severnobelokranjskem narečju, kot posledico kolonizacije pa še baškem govoru.

3) Pri samostalniku je dvojina najbolj trdna pri samostalnikih m. sp., v precejšnjem delu obstaja le v imenovalniku oz. tožilniku. Dvojinke oblike v I/T in množinske v vseh ostalih sklonih imajo tako osrednja koroška narečja, večina točk rezijanskega narečja, tersko, nadiško in briško narečje, večina govorov kraškega, istrskega in notranjskega narečja, cerkljansko narečje, večina govorov gorenjskega narečja, baško, vzhodno-dolenjsko in posavski sevniško-krški govor, zgornjesavinjsko narečje ter večina govorov južno- in severnobelokranjskega narečja.

4) Tako kot pri samostalniku je tudi pri pridevniku dvojina bolje ohranjena v moškem spolu (kar je glede na ujemalno vlogo pridevnika seveda razumljivo). Le v nekaterih govorih je dvojina bolj ohranjena pri samostalniku kot pridevniku (npr. *dobre hčeri, dobrim sinoma*).

5) Oblike *dva, dve* obstajata v vseh narečjih. V dajalniku in orodniku je v precejšnjem delu narečij prišlo do pluralizacije.

Kot pravi avtorica, primerjave Tesnièrjevih podatkov s sodobnejšimi kažejo, da se zemljepisni obseg rabe dvojinke oblike do danes ni bistveno zmanjšal. Dvojina je popolnoma odpravljena le na manjšem delu slovenskega jezikovnega ozemlja (pred-

vsem na jugozahodu in skrajnem jugovzhodu), medtem ko preostala slovenska narečja dvojino – sicer v različnem obsegu – ohranjajo.

Glede vitalnosti dvojine je zelo zanimiva ugotovitev avtorice (str. 49 in dalje), da se je razlikovanje oblik za ž. in m. sp. v glagolskih dvojinjskih oblikah, npr. v 1. os.: *greva* (m. sp.) : *greve* (ž. sp.), ki ga knjižni jezik ne pozna, obstaja pa v nekaterih slovenskih narečjih, na novo pojavilo tudi v govorici Ljubljane. Kot se je pojasnilo v pogovoru po zagovoru disertacije T. Jakop, je ta pojav opazilo več jezikoslovc, in sicer pri manj izobraženih govorkah in v okoljih, kjer se srečujejo ženske, npr. v frizerskih salonih (npr. nagovor *Kaj bove?* -tj. katero frizersko storitev).

Sicer je za ljubljanski neknjižni pogovorni jezik značilno, da se uveljavlja v ženskem spolu dvojine nominalnih oblik končnica *-e* namesto knjižne *-i* (Toporišič 2000: 20). Čeprav najbrž zgodovinsko ni čisto upravičeno videti v tej končnici zgolj množinske končnice, ampak tudi nadaljevanje jata, stare dvojinjske končnice ž. sp. trde sklanjatve (ki je ohranjena npr. v ženski obliki števnik *dve*, v obliki *v dve gubé*, v alternativni dvojinjski končnici *roké*), taka končnica zaradi enakosti z množinsko nedvomno vodi v pluralizacijo. Za ljubljanski pogovorni jezik je tako značilno:

Kupil sem *dve* knjige.

Včeraj *sva* šle v kino.

pa tudi povsem množinsko:

Koliko *so* stale *te dve* knjige? (Jakopin 1966: 103)

Dvojina se v ljubljanskem pogovornem jeziku pogosto opušča tudi v odvisnih sklonih, tj. v dajalniku in orodniku vseh spolov. Od tu izvira tipična napaka, ki se preganja v knjižnem jeziku, namreč pred *dvemi leti* namesto pred *dvema letoma*. V pogovornem jeziku je pogosta tudi maskulinizacija samostalnikov srednjega spola, v takem primeru samostalniki srednjega spola ohranjajo dvojino, vendar s končnicami za moški spol (ki sicer sovpada s končnico za množino srednjega spola): *dva stanovanja*, *dva vprašanja*.

Kolikor lahko sama kot nosilka ljubljanskega pogovornega jezika vidim, se dvojina dosledno uporablja v vseh zgledih, ki jih Tesnière in T. Jakop omenjata kot najbolj razširjene, torej v stavkih, kjer je osebek bodisi osebni zaimsek (ki pa je pogosto opuščen, tako, da je nosilec dvojine glagolska oblika) bodisi samostalnik moškega spola bodisi priredno zložena zveza tipa *Janez in Jože*, *Janez in Micka*. V takih stavkih je v dvojnini nato tudi povedek. Dvojina na teh mestih je trdna in naravna tudi v nižjih plasteh, o čemer pričča npr. odlomek, ki ga Toporišič navaja kot zgled slenga. Tu se v pripovedi o sestanku dveh mladih ljudi pri vseh glagolih, kjer sta onadva osebek, pojavlja dvojina (Toporišič 2000: 26). Ta odlomek tudi dovolj dobro ilustrira, kje je dvojina pomembna in uporabljana – namreč v pripovedi o dejanjih dveh oseb. Tu lahko tudi vidimo, zakaj je v slovenščini največ dvojinjskih oblik glagolskih. Osebni zaimsek 1. osebe je povsod opuščen, tako da ostanejo samo glagolske oblike (*se poznavata*, *sva se zezala*, *se šarmirava*, *sva se v zdrav mozak*).

Historični komentar

Kot je omenjal že Belić, so slovanski jeziki za študij dvojine zelo primerni, saj ni po njegovem mnenju nobena indoevropska skupina dvojine ohranila v tolikšni meri, kot slovanski jeziki. Žolobov (Žolobov, Krys'ko 2001: 14) povezuje to dejstvo tudi z dolgo ohranitvijo indoevropske mitologije s parnimi božanstvi in kultom dvojčkov pri Slovanih. Najbližje stanju v praslovanščini je bilo verjetno stanje v stari cerkveni slovanščini, kjer je bilo za dvojino značilno med drugim naslednje:

- nominalne končnice roditelja in mestnika so se v stari cerkveni slovanščini in zato domnevno tudi v praslovanščini v dvojnini razlikovale od množinskih;
- v dvojnini so se uporabljali tudi parni samostalniki (mnogi indoevropeisti menijo, da so oblike za parne samostalnike izvor dvojine);
- imenovalnik osebnih zaimkov v dvojnini se za praslovanščino rekonstruirala kot *vę za 1. os. in *vy za 2. osebo (Vaillant 1958: 454 in dalje). Ker je bil imenovalnik 2. osebe dvojine homofon imenovalniku za 2. os. množine *vy, je tu mogoče nedvomno videti tudi enega od razlogov za nestabilnost dvojninske pronominalno-verbalne paradigme.

Dvojina je obstajala v starejših obdobjih slovanskih jezikov, npr. v stari ruščini (najsodobnejši in najrelevantnejši prikaz v monografiji Žolobov, Krys'ko 2001), vendar je kot živa slovnična kategorija izginila iz vseh slovanskih jezikov razen iz slovenščine in gornje ter dolnje lužiške srbščine (pri čemer je zapustila v vseh slovanskih jezikih bolj ali manj opazne sledove, npr. rus. два брата in odtod три, четыре брата). Za zgodovinski razvoj dvojine v slovenščini je med drugim značilno naslednje:

1) V roditelju in mestniku vseh nominalnih oblik – razen pri osebnih zaimkih (*naju, vaju, njiju*) – je množinska končnica nadomestila dvojninsko.

2) Kot že zgoraj omenjeno, se parni samostalniki v slovenščini uporabljajo v množini. Ta jezikovna značilnost je bila, kot pričajo obsežna besedila protestantov iz 16. st., uveljavljena že pred 16. st., saj besedila 16. st. kažejo praktično tako stanje, kot ga poznamo danes. Starejše stanje, ko so se parni samostalniki verjetno uporabljali v dvojnini, tako kot nekoč v stari cerkveni slovanščini ali stari ruščini, je zapustilo le nekaj pičlih sledov (npr. *pred bosima ozima* v Brižinskih spomenikih). Ni pa tak razvoj, kot se je zgodil v slovenščini, nekaj edinstvenega. Iz lužiškosrbskega jezikovnega atlasa je razvidno, da so prva jezikovna kategorija, kjer se dvojina nadomesti z množino, ravno parni samostalniki (Sorbischer Sprachatlas 11: 22). Sicer se v večjem delu narečij lužiške srbščine parni samostalniki uporabljajo v dvojnini (to verjetno tudi pojasnjuje, zakaj se dvojina v lužiški srbščini rabi pogosteje kot v slovenščini, čemur se Corbett (str. 282) čudi).

Fakultativnost rabe množine kot nezaznamovanega števila za parne organe – preden ni množina dokončno spodrinila dvojine – je v slovenščini gotovo nekaj časa obstajala, tako kot obstaja danes v delu lužiškosrbskih narečij (Sorbischer Sprachatlas 11: 20) ali je obstajala v stari ruščini (Žolobov, Krys'ko 2001: 139 in dalje). Vendar se je v slovenščini uveljavila množina in danes o fakultativnosti ni več mogoče govoriti.

Parni samostalnik *starši* se je od ostalih odtrgal, saj se, kot je bilo že omenjeno, pogosto uporablja tudi v dvojnini *starša*, vendar je to, kot se zdi, nov pojav. Tudi za ta samostalnik lahko domnevamo, da je nastopal nekoč v dvojnini, vendar v besedilih

iz 16. st. nastopa – kot priča gradivo v sekciji za zgodovino slovenskega jezika na Inštitutu za slovenski jezik – vselej v množini in je torej doživel tak razvoj kot ostali parni samostalniki. Primerjajmo zglede iz stare cerkvene slovanščine, Dalmatinove Biblije in sodobnega prevoda v slovenščino:

Къто съгреши: съ ли или родителя его? (Janezov ev. IX.2, Ostromirov evangelij)

Gdu je greshil? leta ali njegovi Starishi? (Dalmatin)

Kdo je grešil, on ali njegovi starši? (1997)

Zelo zanimivo je v tej zvezi dosledno ločevanje med množinsko obliko *starishi* v pomenu »oče in mati« (torej množina za parne samostalnike) ter dvojinsko obliko *starisha* v pomenu 'dva starešini' (torej dvojina za števeni samostalnik *starešina*) v povesti o Suzani v Dalmatinovi Bibliji (Preroki, str. 207 in dalje):

Ona je imela brunne Starishe (oäe in mati), kateri so njo bily podvuzhili po Mosessovi Postavi. ... Tvistu lejtju pak stabila dva Starisha (stare'ini) is mej folka k'Rihtarjem postaulena. ... Inu kadar sta njo ta Starisha vsak dan vidila noter hodejozh, so nyu hude shelje pruti njej obshle, de sta norela. ... Inu obeniga zhloveka nej bilu v'tem verti, kakor le ta dva Starisha, katera sta se bila skrivshi skrila, inu sta na njo shpegala. ... Je ona prishla svojemi Starishimi (s star'i) inu otruki, inu sovso svojo shlahto.

3) Zelo zanimiv razvoj je v slovenščini doživel imenovalnik dvojinskih osebnih zaimkov. Medtem ko so oblike odvisnih sklonov nadaljevanje praslovanskih, gre pri imenovalniku 1. in 2. os. *midva*, *vidva* za inovacije: za transparentne strukture, sestavljene iz elementov *mi* in *vi* ter iz elementa *dva*. *Vi* je nadaljevanje psl. oblike **vy*, ki je bila homofona oblika dvojine in množine, kar je gotovo sovplivalo na rabo množinskega zaimka *mi* v dvojinskih kontekstih. Sledov praslovanskega im. dv. 1. os. **vě* v slovenščini, kot se zdi, ni. Zdi se, da je, kot omenja tudi Tesnière (1925a: 316–317) in kot kažejo besedila protestantov, v zgodovini slovenskega jezika prišlo do šibitve dvojine prav pri imenovalniku zaimkov za 1. in 2. osebo, kar je vplivalo tudi na glagolsko dvojino, saj se je ob zaimkih *mi*, *vi* začel uporabljati glagol v množini, vendar je nastanek novih dvojinskih oblik za osebne zaimke ta proces ustavil.

Tako najdemo v besedilih 16. st. v dvojinskih kontekstih naslednje možnosti:

a) *mi/vi* + glagol v dvojini:

my hozheva ... vy nevesta (Dalmatin 1584, Marko X)

b) *mi/vi* + glagol v množini (v dvojinskih kontekstih, osebek sta Adam in Eva):

my ieimo ta sad tih dreues kir so v tim paradyshi

sh nikako smertyo ne **vmeryete** (Trubar, Katekizem 1550)

c) *midva/vidva* + glagol v dvojini:

Midua Ieiua od sadou tih Driues vtim Vertu

De **vidua ne vmerieta** /... / (Trubar, Tiga noviga testamenta ena dolga predgovor 1557)

Zdi se torej, da je nastanek novih dvojinskih osebnih zaimkov preprečil napredovanje izgube dvojine, saj se ob njih pojavlja glagol le v dvojini. O fakultativnosti elementa *dva* ob dvojinskih osebnih zaimkih *mi*, *vi*, *ona* v 16. st. izrecno govori Bohorič

v svoji slovnici (De Verbo: 109). Ob novih okrepljenih osebnih zaimkih je k stabilnemu položaju te osrednje dvojinske pronominalno-verbalne paradigme pripomogla tudi izenačitev glagolskih končnic, ki so bile v vseh treh osebah jasno zaznamovane s končnico *-a* (kadar je bil osebek m.sp., v besedilih protestantov namreč obstaja ločevanje dvojinskih glagolskih končnic glede na spol, kakor izpričuje tudi Bohoričeva slovnica). Za praslovanščino se namreč za 3. os. dvojine domneva končnica – te. Tako je jezikovni sistem na šibitev dvojinskih oblik odgovoril s tvorbo morfološko močnejše zaznamovanih oblik, in sicer močnejše zaznamovanih tako glede na domnevano praslovansko stanje kot glede na ednino in množino.

Zdi se, da so ravno osebni zaimki (in z njimi ujemajoče se glagolske oblike) pri ohranitvi dvojine v slovenščini imeli pomembno vlogo. Ni namreč vseeno, ali sta vpleteni v dogajanje dve osebi ali več oseb. Kot je bilo že omenjeno, Corbett v svoji knjigi o številu piše, da obstaja določena hierarhija jezikovnih kategorij, ki razlikujejo število. Lestvica je naslednja: osebni zaimek (po vrsti za 1., 2. in 3. osebo), sorodnik, človek, živo, neživo. Čim višje je kaka kategorija na lestvici, tem verjetneje bo razlikovala število in tem verjetneje bodo število odražale tudi ujemajoče se besedne vrste (Corbett 2000: 56 in dalje). Čeprav tu Corbett ne govori specifično o dvojini, temveč predvsem o razlikovanju ednine in množine, se zdi, da ima ta lestvica pojasnjevalno moč tudi pri razlikovanju množine od dvojine. O pomenu osebnih zaimkov, predvsem za 1. in 2. os. pri kategoriji dvojine piše tudi Žolobov (Žolobov, Krys'ko 2001: 30 in dalje). Žolobov opozarja, da o posebnem pomenu pronominalno-verbalne paradigme v okviru dvojine pričajo tako tipološka kot zgodovinska dejstva. Obstaja precej jezikov, kjer obstaja dvojina le pri osebnih zaimkih in/ali z njimi se ujemajočih glagolskih oblikah, pri čemer imata posebno izpostavljen položaj osebna zaimka za 1. in 2. osebo, ki sta osebna v polnem pomenu besede in označujeta udeleženca dialoga. Osebni zaimki so tudi tesneje kot samostalniki povezani z glagoli, o čemer priča zaimkovni izvor glagolskih končnic v mnogih jezikih. Vzrok za ohranjenost dvojine v pronominalno-verbalni paradigmi bi lahko pripisali ravno dejstvu, da je pronominalno-verbalna paradigma jedrna struktura dialoga.

Historično gledano je mogoče videti, da dvojina v slovenščini ne obstaja v taki obliki kot je domnevno obstajala v praslovanščini in kot je izpričana za staro cerkveno slovanščino. V zgodovinskem razvoju je doživela določeno preobrazbo, nekateri segmenti so bili nadomeščeni z množino, nekateri segmenti pa so morfološko močnejše zaznamovani kot nekoč. Zanimivo je, da lahko s tipološkega stališča paralelne pojave v razvoju oz. končnih rezultatih dvojinskih oblik vidimo v drugem slovanskem jeziku, ki je ohranil dvojino, namreč v lužiški srbščini (Derganc 1994).

Domnevna povezanost dvojine z zunajjezikovno resničnostjo; pragmatična vrednost dvojine

V jezikoslovju so bile izražene tudi nekatere domneve o povezavi med obstojem dvojine v kakem jeziku in med stopnjo civilizacijskega razvoja. Meillet je npr. menil, da je prišlo do opustitve dvojine z razvojem abstraktnega mišljenja in da je izguba dvojine znak višje stopnje civilizacije (Tesnière 1925a: VII–IX). Tako razlago za

izgubo dvojine lahko najdemo tudi v nekaterih ruskih zgodovinskih slovnica (npr. Gorškova, Haburgaev 1981: 158). Mnogi jezikoslovci so tako neposredno povezovanje jezikovnih dejstev z zunajjezikovnimi imeli za nedopustno in so poudarjali znotrajjezikovne razloge za ohranitev oz. opustitev dvojine. Mednje sodijo npr. Dostál (1954: 25–26), N. S. Trubeckoj in R. Jakobson (cit. po Lenček 1994: 204) in Iordanski (1960: 7). Tesnière Meilletove teze sicer ne zavrača, vendar v uvodu svoje monografije o dvojnini v slovenščini čuti njeno protislovnost in neujemanje z dejanskostjo (Tesnière 1925a: IX).

Nasprotno je W. von Humboldt v svoji znani razpravi *Ueber den Dualis* menil, da je pojem dvojnosti globoko zakoreninjen v človekovem dojemanju sveta in da je izražanje števila katerihkoli dveh predmetov zgolj najočitnejša in najbolj površinska naloga dvojine. Vrsto predmetov in pojavov vidi in dojema človek v tesnejši dvojnosti: od parnih delov telesa, razdelitve človeštva na dva spola, naravnih pojavov kot so dan in noč ali nebo in zemlja, do takih psiholoških in jezikovnih danosti kot je dojemanja samega sebe v odnosu do sočloveka in spoznanje o možnosti sporazumevanja zgolj med dvema osebam, govorcem in nagovorjenim. Kot slovnično sredstvo za izražanje teh globljih dvojnosti ni dvojnina »ne razkošje ne nepotreben izrastek na telesu jezika« (1985: 402).

Ob sklicevanju na Humboldta pa tudi na Jakobsonovo misel o pesniškem potencialu različnih slovničnih kategorij raziskuje izrazne možnosti dvojine v slovenščini R. Lenček. Avtor opozarja, da dvojnina osebnih zaimkov in glagolov, ki mora biti uporabljena, kadar se govori o dveh osebah, lahko poleg slovnične informacije implicira še druge pomene: zaveznitvo, intimen odnos, skupno doživljanje in namere dveh oseb. Zato je dvojnina posebej močno izrazno sredstvo v ljubezenski poeziji, kar avtor tudi ilustrira z zgledi. Lenček svojemu članku dodaja kratko izpoved Daneta Zajca, v kateri pesnik skuša razložiti, kaj mu dvojnina pomeni. Naj navedem le nekaj značilnih odlomkov, ki so v presenetljivem sozvočju s Humboldtovimi mislimi:

Mati in jaz sva prva dvojnina, ki sem jo doživel. /.../ Kot da sva sama na svetu. /.../ Šele pozneje vstopijo skozi vrata spominov oče, bratje in sestre, vstopi množina in svet. /.../ Spominjam se različnih del iz otroštva. Najbolj živa so tista opravljana del, ki sem jih delal v dvoje. /.../ Kadar berem ljubezensko pesem v tujem jeziku, mi postane pesem domača šele, ko iz konteksta spoznam, da se pesem dogaja v dvojnini. Tako torej mislim ljubezen samo v dvojnini. /.../ Odnos med ednino, dvojnino in množino je odnos med samoto (biti sam), zaupnostjo, zaupljivostjo in intimnostjo (biti v dvoje) in med svetom, ki je množina. Most med biti sam in biti v svetu je skrivnosten most in je : biti v dvoje (Lenček 1982: 211–212).

Mnogi govorniki čutijo omenjene pomenske implikacije dvojine v vsakdanji rabi jezika. D. Zajc omenja, da kadar hoče kdo pred sogovornikom prikriti intimen odnos, ki ga ima z neko osebo, uporabi v pripovedovanju množino. Ne reče: *Bila sva skupaj*, ampak *Bili smo skupaj*. Tako jezikovno obnašanje je dobro znano mladim ljudem, ki – kadar se hočejo izogniti neprijetnemu zasliševanju staršev – pravijo: *Bili smo v kinu* namesto *Bila sva v kinu*. Podobno lahko nekdo uporablja množino namesto dvojine, ker se želi iz različnih razlogov distancirati od prevelike bližine, ki jo lahko dvojnina izraža. Zdi se torej, da slovnična kategorija dvojine v slovenščini lahko izraža v primerih, ko se

uporablja za osebe, poleg slovnične informacije o tem, da sta v dogajanje vpleteni dve osebi, še konotacije, kot sta intimna bližina ali zavezništvo med dvema osebama.

Otroški jezik

Kolikor mi je znano, raba dvojine v otroškem govoru še ni bila analizirana. Nekaj takega gradiva je zdaj mogoče najti v knjigi Simone Kranjc *Razvoj govora predšolskih otrok*. Cilj njene raziskave je širši in ni ugotavljanje rabe dvojine, vendar je nekaj podatkov iz gradiva zanimivih tudi za dvojino.

Avtorica povzema pri opisu slovnične zmožnosti na oblikoslovni ravni, da se dvojina v govoru otrok iz nekega vrtca v Sevnici, starih od 2 do 3 let, pojavlja, vendar je redka. Tu je treba pripomniti, da je dvojina na splošno redka (gl. zgoraj). Avtorica nadaljuje, da je običajno prisotna v govoru dečka iste starosti iz Ljubljane in sklepa, da se ta razlika pojavlja zaradi razlik v govoru okolja, saj deček živi v okolju, kjer se govori knjižni govorjeni jezik, medtem ko dvojina v sevniškem govoru postopoma izginja. Delo T. Jakop kaže za to področje položaj, značilen za mnoga slovenska narečja: na obstoj dvojine pri osebnih zaimkih, v glagolskih oblikah ter v I/T sam. m. sp. ter na izginjanje pri odvisnih sklonih in v ž. sp. Iz gradiva, ki je objavljeno v knjigi S. Kranjc, pravzaprav ni mogoče opaziti, da bi se v govoru sevniških otrok pojavljala namesto dvojine množina. Med stavki, ki so jih izgovorili, preprosto ni veliko kontekstov, ki bi dvojino zahtevali. Razumljivo je, da je kontekste nekoliko težko vzpostaviti in da so moje napačne interpretacije možne. Navedla bom nekaj zgledov iz govora sevniških otrok, kjer je uporabljena dvojina.

Ko bom pa jes velik, **boma** pa z mamico enak stara. (108)

Kila. (tj. pokrila, 118)

V gornji izjavi je otrok povabil raziskovalko, naj skupaj nekaj naredita (pokrijeta zajčka, ker je zaspan).

V Sevnici bundo kuple, kupl smo, ati mami kupla. Bundo včeri. Smo tuki vozl cest. (124)

V gornji repliki se izmenjujeta množina in dvojina. Z množino otrok izraža dejanja cele družine (starši in on), z dvojino pa dejanje mame in očeta.

Včeri je kupla liziko pa sladoleđ. Hiter **sma** šla. (125)

Sama se spomnim iz govora svojega vnuka, ko je bil star dve leti in pol, takele izjave: **mami tati huda bila**.

Teh nekaj fragmentarnih trditev o otroškem govoru želi opozoriti le na nekaj: ni videti, da bi otroci imeli težave z jedrnimi dvojnimi oblikami v govorih, kjer seveda le-te obstajajo. Iz teh izjav je razvidno tudi nekaj drugega: v otroškem govoru so prvi naravni konteksti, ki zahtevajo dvojino, ponavadi izjave o dejavnosti dveh oseb, otroka in nekoga drugega (pogosto mame) ali pa očeta in mame – gre za pronominalno-verbalne oblike oz. za verbalne oblike, ker je osebni zaimek (vsaj v navedenih zgledih) izpuščen.

LITERATURA

- A. BELIĆ, 1932: *O dvojini u slovenskim jezicima*. Beograd.
- A. BOHORIČ, 1584: *Arcticae horulae succisivae*. Mladinska knjiga & R. Trofenik. Ljubljana 1970. (= Monumenta litterarum Slovenicarum 7).
- J. DALMATIN, 1584: *Biblia*. R. Trofenik & Mladinska knjiga. Muenchen 1968 (= Geschichte, Kultur und Geistesleben der Slowenen III.).
- G. G. CORBETT, 2000: *Number*. Cambridge.
- A. DERGANČ, 1994: Some Specific Features in the Development of the Dual in Slovene as Compared to other Slavic Languages. – *Linguistica XXXIV*, 1, Mélanges Lucien Tesnière. 71–80.
- 1998: O parnyh suščestvitel'nyh v slovenskom jazyke. V: A. A. Kiklevič, N. B. Mečkovskaja (ur.). *Čislo – jazyk – tekst*: sbornik statej k 70-letiju A. E. Supruna. Minsk. 44–51.
- 2003: The Dual in Slovenian. V: J. Orešnik, D. F. Reindl (ur.). Slovenian from a typological perspective. *Sprachtypologie und Universalienforschung = Language Typology and Universals*, Vol. 56, Issue 3. 165–181.
- A. DOSTÁL, 1954: *Vývoj dualu v slovanských jazycích, zvláště v polštině*. Praha.
- K. V. GORŠKOVA, G. A. HABURGAEV, 1981: *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva.
- W. HUMBOLDT: *Über den Dualis*. Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der königlichen Akademie der Wissenschaften in Berlin aus dem Jahre 1827, Berlin 1830. Tu citirano po ruskem prevodu: V. Gumbol'dt, *Jazyk i filosofija kul'tury*. Moskva 1985.
- A. M. IORDANSKIJ, 1960: *Istorija dvojstvennogo čisla v russkom jazyke*. Vladimir.
- T. JAKOP, 2004: *Dvojina v slovenskih narečjih*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- F. JAKOPIN, 1966: Slovenska dvojina in jezikovne plasti, *Jezik in slovstvo XI* (1966), št. 4. 98–104.
- J. KOPITAR, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kaernten und Steyermark*. Laibach.
- S. KRANIC, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana.
- R. LENČEK, 1982: On Poetic Functions of the Grammatical Category of Dual. *South Slavic and Balcan Linguistics*. Amsterdam. 193–214.
- 1994: Po stopinjah fonološke problematike slovenskega jezika v jezikoslovju Ramovševega časa. *Ramovšev zbornik*. SR 42, 2–3. 199–213.
- G. NEWEKLOWSKY, 1984: *Trubarjev katekizem 1550*. Ljubljana.
- Ostromirovo evangelie*. Izd. A. Vostokovym. Sanktpeterburg, 1845. Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. T. 1. Wiesbaden, 1964.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. I–IV. Ljubljana 1970–91.
- Sorbischer Sprachatlas 11*. Morphologie. Die grammatischen Kategorien – Die Paradigmatik des Substantivs. Bearbeitet von H. Fasske. Bautzen 1975.
- Sveto pismo stare in nove zaveze*. Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov. Svetopi-semska družba Slovenije. Ljubljana 1997.
- Th. STOLZ, 1988: Markiertheitshierarchie und Merkmalhaftigkeit in Numerussystemen: Ueber den Dual. *Zeitschrift fuer Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 41, 4. 476–487.
- L. TESNIÈRE, 1925a: *Les formes du duel en slovène*. Paris.
- 1925b: *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*. Paris.
- J. TOPORIŠIČ, 1970/71: Problemi tipa Cigan/cigan in dvojine. *Jezik in slovstvo XVI*, št. 5. 159–60.
- 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor.

- P. TRUBAR, 1557: *Ena dolga predgovor k novemu testamentu*. Reprint. CZ. Ljubljana 1986.
- A. VAILLANT, 1958: *Grammaire comparée des langues slaves*. Tome II. Morphologie. Deuxième partie: Flexion pronominale. Lyon, Paris.
- O. F. ŽOLOBOV, V. B. KRYS'KO, 2001: *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*. Dvojstvennoe čislo. Moskva.

SUMMARY

Slovenian is one of the few European languages exhibiting the category of the dual. The dual is an inherent category of nouns and personal pronouns, appearing as an agreeing category in other parts of speech. However, as the personal pronouns as subject are usually omitted, the dual in such cases is expressed only by the agreeing verb forms. The dual is used in reference to two entities, two people, two things, etc. It is used together with the numeral *dva, dve* 'two' or when the reference is clearly to two entities. Paired nouns, denoting body parts, articles of clothing, etc., are in Slovenian used in their plural forms, probably due to the notion of redundancy. The dual is doubly marked if we assume that the plural is marked against the singular. The dual is marked against the plural, since it means »more than one (= plurality), that is exactly two«. This double markedness in terms of meaning is reflected in a more complex structural markedness of numerous dual forms: nominal parts of speech of masculine gender in the nominative and verb forms are typically realized by the suffix *-a*, the nominative of dual personal pronouns is additionally marked with the element *-dva* '-two'. These structurally marked dual forms form the core of dual structures and are spread throughout a major part of Slovenian linguistic territory, as also shown by the research in dialectology. In non-standard Slovenian, the dual is withdrawing from nouns of the feminine gender and the agreeing forms, and from the oblique cases. The dual is not used at the periphery of Slovenian territory, especially where it borders on Croatian and Italian.

The proof of the vitality of the dual can be found in some recent uses of the dual, such as the rise in the use of the paired noun *starši* 'parents-pl.' in its dual form *starša* 'parents-du.', or the emergence of special verb suffixes of feminine gender in lower colloquial language of Ljubljana, which differ from the masculine ones and which used to be characteristic of some dialects only. Apart from the formal markedness of certain dual forms, the pragmatic value of the dual when referring to people appears to work in favor of the existence of the dual.